

Actualization of Roman Catholic churches in Volyn as objects of cultural heritage

Anastasia L. Markiv

Lesya Ukrainka Volyn National University

Postgraduate student (Ukraine)

email: nastiamarkiv@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2833-0481>

Abstract.

The study aims to analyzing the main stages of the construction of Roman Catholic churches on the territory of Volyn, their significance as objects of cultural heritage; characteristics of ways and forms of actualization of religious buildings as historical and architectural monuments. **The research methodology** is based on the use of systemic, aspectual approaches, principles of objectivity, development and interaction, a set of general scientific and special methods (classification, problem-chronological, analysis and synthesis). **The scientific novelty** lies in the comprehensive study of the processes of development of religious buildings of the Roman Catholic Church in Volyn during the XV – XVIII centuries as a component of the formation of the historical and cultural landscape of the region, substantiation of the importance and coverage of methods of actualization and socialization of the objects under study. **Conclusions.** During the XV – XVIII centuries in Volyn, thanks to the support of the state and large magnates, there were favorable conditions for the construction of Catholic religious objects in the Renaissance and Baroque styles. Churches were built in the region with the financial support of magnates, nobility, Catholic orders and at the beginning of the twentieth century formed a fairly extensive network. The Roman Catholic Church and its churches experienced a significant decline during the years of world wars and Soviet power. In independent Ukraine, the list of monuments of national importance in the Volyn region includes 13 Roman Catholic churches, 5 roadside chapels, 3 bell towers, a number of churches are monuments of local importance. Church buildings as an important element of the historical core of the city have a significant potential for the development of urban tourism, excursion and educational, cultural and historical, pilgrimage tourism. In Volyn, the most active research and popularization the Cathedral Church of the Holy Apostles Peter and Paul of Lutsk, the Holy Trinity Collegiate Church of Olyka is carried out. The destroyed churches have a certain tourist potential – the Church of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary, the village of Kysylyn; Church of St. John the Evangelist, Lyubeshiv and others. The integration of cultural heritage objects into modern society through their active popularization, use in education, art and other fields, the development of tools for communication between heritage and a person / community will contribute to the socialization of cultural heritage.

Keywords: Roman Catholic churches, Volyn, Catholic orders, cultural heritage, monument, actualization of cultural heritage objects, cultural tourism.

Анастасія Марків

Волинський національний університет імені Лесі Українки

аспірантка (Україна)

email: nastiamarkiv@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-2833-0481>

Актуалізація римо-католицьких храмів Волині як об'єктів культурної спадщини

Анотація.

Метою статті є аналіз основних етапів будівництва римо-католицьких храмів на території Волині, їх значення як об'єктів культурної спадщини; характеристика шляхів і форм актуалізації культових споруд як історико-архітектурних пам'яток. **Методологія дослідження** базується на використанні системного, аспектного підходів, принципів об'єктивності, розвитку та взаємодії, сукупності загальнонаукових і спеціальних методів (класифікації, проблемно-хронологічного, аналізу і синтезу). **Наукова новизна** полягає у комплексному вивченні процесів розбудови культових споруд Римо-католицької церкви на Волині упродовж XV – XVIII ст. як складової формування історико-культурного ландшафту регіону, обґрунтуванні важливості та висвітленні методів актуалізації і соціалізації

досліджуваних об'єктів. **Висновки.** Завдяки підтримці держави та великих магнатів на Волині упродовж XV – XVIII ст. існували сприятливі умови для будівництва католицьких культових об'єктів у стилі ренесансу та бароко. Костели будувалися у краї за фінансової підтримки магнатів, шляхти, католицьких орденів і на початок XX ст. сформували досить розгалужену мережу. Істотною занепаду Римо-католицька церква та її храми зазнали у роки світових воєн і радянської влади. У незалежній Україні до переліку пам'яток національного значення у Волинській області занесено 13 римо-католицьких костелів, 5 придорожніх каплиць, 3 дзвіниці, низка храмів є пам'ятками місцевого значення. Будівлі костелів як важливий елемент історичного ядра міста мають значний потенціал для розвитку урботуризму, екскурсійно-пізнавального, культурно-історичного, паломницького туризму. Найбільш активні на Волині здійснюється дослідження і популяризація Кафедрального костелу святих апостолів Петра і Павла м. Луцька, Колегіального костелу святої Трійці в Олиці. Певний туристичний потенціал мають зруйновані храми – костел Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії, с. Кисилин; костел Святого Іоанна Євангеліста, м. Любешів та ін. Інтеграція об'єктів культурної спадщини в сучасне суспільство шляхом їх активної популяризації, використання в освіті, мистецтві та інших галузях, розвиток інструментів комунікації спадщини і людини / громади сприятимуть соціалізації культурної спадщини.

Ключові слова: римо-католицькі костели, Волинь, католицькі ордени, культурна спадщина, пам'ятка, актуалізація об'єктів культурної спадщини, культурний туризм.

Постановка проблеми. Пам'ятки культової архітектури є важливою складовою історико-культурної спадщини України. На території взаємодії різних культур та конфесій збереглися старовинні православні церкви і римо-католицькі костели, синагоги і кенаси, дерев'яні храми старовірів, протестантські культові споруди. Завдяки поєднанню релігій та архітектурних стилів храмова архітектура України характеризується своєрідністю та унікальністю. Це стосується як України загалом, так і окремих її областей, Волині зокрема. Тривалий час Волинь була контактною зоною, на території якої проживали компактні етноконфесійні групи (Надольська, 2016), що наклало відбиток на самобутність її культової архітектури. Так, упродовж XV – XVIII ст. за потужної державної підтримки та сприяння з боку великих магнатів у краї було здійснене будівництво значної кількості католицьких храмів, які мали важливе містоутворююче значення, виступали осередками поширення освіти і культури, композиційними домінантами забудови. Сьогодні значна частина з них занесена до переліку об'єктів культурної спадщини національного та місцевого значення, багатьом костелам повернута релігійна функція. Як пам'ятки культової архітектури вони потребують збереження та включення у життя сучасного суспільства. Потреба посилення соціального потенціалу римо-католицьких храмів як пам'яток культурної спадщини, використання їх як джерел соціально-економічного та культурного розвитку місцевих громад підсилюють актуальність досліджуваної теми.

Аналіз джерел і новітніх досліджень. Дослідження історії архітектурних пам'яток Волині були започатковані працями польських (Baliński, Lipiński, 1845; Sobieszcański, 1847; Czarnowski, 1909) та російських (Перлштейн, 1851; Сендульський, 1873; Абрамович, 1918) дослідників XIX – початку XX ст., в яких фрагментарно висвітлюються й стан збереження, заходи з відновлення римо-католицьких храмів краю. Згадки про культові пам'ятки містить «Ілюстрований путівник по Волині» авторства М. Орловіча (Orłowicz, 1929). Однак, історіографічна традиція не знайшла продовження в радянській історичній науці, оскільки релігійна тематика в ній висвітлювалася лише на засадах атеїстичних підходів, а католицькі костели у цей період знищувалися владою або використовувалися не за призначенням.

Вивчення історії та проблем збереження об'єктів культурної спадщини Волині активізувалися на рубежі XX – початку XXI ст. у першу чергу завдяки розвитку краєзнавства. Саме в цей період з'явилася низка праць, присвячених пам'яткам окремих населених пунктів області, їх історичній долі. Окрім замків, палаців, інших світських будівель увагу дослідників привернули й культові споруди різних етноконфесійних груп краю, римо-католицькі костели зокрема. Чи не найбільше наукових розвідок в останнє десятиріччя присвячено історії спорудження, перебудов, архітектурним особливостям, інтер'єру та екстер'єру римо-католицьких святинь Луцька (Баяк, 2023; Жук, 2006; Колосок, 1996, 2002, 2004; Луцьк, 2015). Лише окремі публікації характеризують католицькі храми Любомля (Остапук, 2012), Любешова (Беларян, 2020), Кисилина (Важатко, 2015), Олики (Гулько, Томчук, 2017; Гупало, 2020; Жовтянський, 2014). Першими спробами комплексного висвітлення процесів католицького храмобудування на Волині у різні історичні періоди стали публікації О. Годованюк (Годованюк, 1998), О. Горбик (Горбик, 2004), В. Гончарової (Гончарова, 2009). Однак на сьогодні в українській історіографії відсутнє комплексне дослідження, яке б характеризувало римо-католицькі костели Волині як об'єкти культурної спадщини, які виконують важливі соціальні

.....
функції та мають значний потенціал для культурного розвитку суспільства, що актуалізує тему дослідження.

Мета статті – проаналізувати основні етапи будівництва римо-католицьких храмів на території Волині, їх значення як об'єктів культурної спадщини; охарактеризувати шляхи та форми актуалізації культових споруд як історико-архітектурних пам'яток.

Виклад основного матеріалу. Утвердження Римо-католицької церкви на території Волині розпочалося з другої половини XIV ст., після утворення 1375 р. римо-католицької ієрархії у Галичі з єпископствами у Перемишлі, Холмі і Володимирі (з 1428 р. у Луцьку) (Кравців, Кубійович, Оглоблин, Рудницький, 1996, с. 2216). Вже 1390 р. польський король Владислав II Ягайло збудував в Луцьку для домініканців дерев'яний кляштор і костел Діви Марії (Сендульський, 1873, с. 819), 1412 р. – мурований костел Святої Трійці в готичному стилі (який мав й оборонну функцію) у Любомлі (Остапюк, 2012, с. 15). У 1460 р. мурований костел Святих Петра і Павла зведено литовським гетьманом Петром Яновичем «Білим» Монтигеродовичем, воєводою трокським, старостою луцьким в Олиці (Роглев, 2009, с. 176). У 1612 р. святиню перебудували (сьогодні це найдавніший на території Волинської області костел).

Значного впливу в краї Римо-католицька церква набула в наступні століття. З метою поширення католицизму Ватикан розгорнув будівництво католицьких монастирів. Зміни політичної ситуації у Речі Посполитій, до складу якої входили тоді українські землі, зумовили перехід до католицької віри значної частини магнатів і шляхти, які всіляко прагнули засвідчити свою відданість католицизму і не шкодували коштів на фундації (пожертвування земельних володінь, грошей, цінностей монастирям, церквам, костелам). За канонічним правом будівництво костелу єпископ міг дозволити лише за умови, що фундатор зможе забезпечити утримання будівлі та існування притчу. Так на Волині з'явилися монументальні католицькі храми, споруджені у стилі ренесансу та бароко.

Серед них – визначна барокова пам'ятка сакральної архітектури в Україні першої половини XVII ст. – Колегіальний костел Святої Трійці в Олиці, збудований у 1635 – 1640 рр. на кошти її володаря Альбрехта Станіслава Радзивілла. Внутрішнє оздоблення храму було дуже багатим і складалося з пишних капітелів пілонів, складного профілю карнизів, мармурових вівтарів, різьблених алебастрових надгробків, рельєфів, дерев'яних позолочених скульптур, вівтарних образів, сюжетних композицій та портретів фундаторів, поміщених у мармурові обрамлення. У західній частині костелу, над входом, на балконі, містився музичний хор, де стояв пишно оздоблений орган. Все це робило Троїцький костел однією із найяскравіших пам'яток бароко на Волині. Проект храму виконали італійці Бенедетто Моллі та Джованні Маліверна (Гулько Г., 2017, с. 293). У 1638 р. фундатор костелу створив при храмі колегіум – філію Замойської академії, та духовну семінарію.

Волинська шляхта та магнати фінансували створення католицьких монастирів (кляшторів). У краї облаштувалося багато католицьких чернечих орденів, які характеризувалися високим рівнем організації: єзуїти, домініканці, бернардинці та ін. Найбільш розгалужену мережу опорних пунктів (колегій, резиденцій та місій) мали єзуїти. Для потреб ордену єзуїтів у Луцьку в першій половині XVII ст. були збудовані колегіум та костел святих апостолів Петра і Павла (Колосок, с. 100). Низка архітекторів (серед них Дж. Бріано, М. Маїк, М. Гінтз, Б. Моллі) упродовж 1616 – 1639 рр. працювали над спорудженням комплексу. Костел було зведено у ренесансному стилі, з хрестово-купольним плануванням на основі вписаного у квадрат грецького хреста (Луцьк, 2015, с. 38).

Шістдесяті роки XVII – XVIII ст. стали періодом найбільш інтенсивного будівництва на Волині костелів і монастирів за фінансової підтримки магнатів, шляхти, католицьких орденів. За ініціативи капучинів у цей час був збудований мурований храм святих Йоакима й Анни у Володимирі, тринітаріїв – костел Святої Трійці у Берестечку, бернардинів – Троїцький костел у Луцьку, домініканців – костел у Старому Чорторійську. В кінці XVIII ст. на Правобережній Україні діяло близько 200 костелів, майже половина з них – на Волині. Їх кількість продовжувала збільшуватися і в перші десятиріччя XIX ст. після приєднання українських земель до Російської імперії. З 1797 по 1820 р. у краї з'явилося ще 10 католицьких храмів (Надольська, 2013, с. 177). У кінці XIX ст. у Волинській губернії статистика зафіксувала 99 костелів та 176 каплиць (Памятная, 1895, с. 9, 23).

Після розгортання в другій половині XIX ст. у Південно-західному краї імперії політики «обрусіння», активізації після польських повстань різнобічних обмежень «польського елементу» царизм твердо і послідовно став на шлях обмеження впливу католицької церкви і підняття ролі православної. Це виявилось у забороні будівництва нових римо-католицьких костелів, каплиць, закритті монастирів, перебудові католицьких храмів у православні.

Істотного занепаду Римо-католицька церква та її храми зазнали у роки світових воєн і радянської влади. Багато костелів було зруйновано або переобладнано для виконання інших (переважно господарських) функцій.

В сучасних умовах до переліку пам'яток національного значення у Волинській області занесено 13 римо-католицьких костелів, 5 придорожніх каплиць, 3 дзвіниці, низка храмів є пам'ятками місцевого значення (Перелік національного, 2024; Перелік місцевого, 2024). Після заснування в Луцьку нової римо-католицької дієцезії у травні 1998 р. у частині костелів відновлено богослужіння.

Окрім питань дослідження та збереження римо-католицьких храмів як об'єктів культурної спадщини, що несуть в собі історичну, художню, інформаційну цінність, важливим завданням є їх переосмислення, актуалізація та інтеграція в сучасний контекст, сприяння їх популяризації, що дозволить зберегти значущість пам'яток для майбутніх поколінь. Адже культурна спадщина об'єднує людей навколо спільного минулого та цінностей, сприяючи глибшому розумінню певних історичних процесів та сучасної соціокультурної ситуації, формуванню громадянського суспільства. Вона є інструментом для подолання соціальних конфліктів та розвитку діалогу між культурами. Культурна спадщина – це те, що «підлягає збереженню в теперішньому заради можливості використання в майбутньому» (Howard, 2003, р. 12). Постійне обслуговування, належне використання та професійне управління є невід'ємними частинами сучасної політики збереження спадщини.

Інтеграція об'єктів культурної спадщини в сучасне суспільство шляхом їх активної популяризації, використання в освіті, мистецтві та інших галузях, розвиток інструментів комунікації спадщини і людини / громади сприятимуть соціалізації культурної спадщини, а отже формуванню у громадян розуміння цінності пам'яток, відповідальності за їх збереження, зробить спадщину доступною, зрозумілою для різних груп населення, частиною життя кожної пересічної людини.

У світовій практиці в XXI ст. використовують різноманітні інструменти інтеграції об'єктів спадщини у життя сучасного міста, їх соціалізації та включення в економічний обіг. Для католицьких костелів найбільш очевидним і традиційним способом капіталізації і забезпечення повернення інвестицій у реконструкцію та збереження, підвищення інвестиційної привабливості регіону є туризм та екскурсійна діяльність.

Будівлі костелів як важливий елемент історичного ядра міста, що є символом його самобутності, мають значний потенціал для розвитку урботуризму, екскурсійно-пізнавального, культурно-історичного туризму. Для поціновувачів культурної спадщини костели є прикладами визначних будівельних стилів та інженерних рішень, спорудами із тривалою історичною долею, пов'язаною із видатними особистостями, різноспрямованими суспільними процесами. Вони підтримують пам'ять про початкові культурні сенси та висвітлюють їх подальшу трансформацію.

В добу незалежності України найбільш активно на Волині здійснюється дослідження і популяризація Кафедрального костелу святих апостолів Петра і Павла, локалізованого на території Державного історико-культурного заповідника у м. Луцьку. Храм має статус пам'ятки архітектури національного значення. Згідно рішення виконкому Волинської обласної ради народних депутатів від 25.06.1991 р. приміщення костелу, де знаходилось сховище об'єктів сакрального мистецтва Волинського краєзнавчого музею, було передане римо-католицькій громаді обласного центру (Ковальчук, с. 117). Після реставрації, розчищення підземель костел став невід'ємною частиною історико-культурного ландшафту міста. Він включений у більшість екскурсійних маршрутів, розроблених КП «Центр розвитку туризму» Луцької міської ради, зокрема й тематично спрямованих на знайомство з архітектурним конфесійним багатоголоссям та мультикультурністю Луцька. Луцький костел є найбільшою спорудою серед зведених єзуїтами на Сході Європи. Сьогодні туристів тут приваблюють не лише екстер'єр та інтер'єр будівлі, багаті на мистецькі твори, але й унікальні три-чотирирусні підземелля із підземним храмом, старовинними фресками, криптами (Луцьк стародавній, 2015, с. 41).

У костелі встановлено орган, виготовлений однією із найстаріших німецьких органних фірм з м. Оснабрюк. Будівля храму забезпечує чудову акустику для виконання класичної музики. Тому окрім богослужінь, тут відбуваються концерти духовної і світської органної музики, які приваблюють меломанів. Біля костелу проводяться мистецькі акції, зокрема, арт-променад «Так звучить Луцьк».

Багато зроблено в останні роки для актуалізації ще однієї архітектурної пам'ятки – Колегіального костелу святої Трійці в Олиці. Завдяки пишній репрезентативності архітектури, що панує над навколишньою малоповерховою забудовою селища, разом із проїзною вежею замку Радзивілів він є найважливішою містобудівною домінантою в панорамі Олики. Починаючи з 2013 р., масштабні реставраційно-консерваційні роботи, спрямовані на повернення пам'ятці колишньої слави, тут здійснює Фонд польської культурної спадщини. Вони фінансуються Канцелярією Сенату Республіки Польща та Міністерством культури і національної спадщини, а також за рахунок пожертвувань приватних жертводавців (Restauracja Kolegiaty, 2019).

Після завершення реставрації колишня колегіата знову стане не лише парафіяльним костелом, але й дієцезіальним санктуарієм Пресвятої Діви Марії, проголошеним 8 квітня 2016 р.

.....
єпископом Віталієм Скомаровським у Секретаріаті Конференції Єпископату Польщі у Варшаві. Цього ж дня єпископу передали реконструйований образ Пресвятої Діви Марії з Дитятком Ісусом для проголошеного санктуарію* – копію чудотворного образу із каплиці святого Казимира у Казимирівці (Костели, 2016). Храм-санктуарій є місцем паломництва вірян. Тому набуття в майбутньому такого статусу костелом святої Трійці закладе підґрунтя для розвитку паломницького туризму.

Як складова найбільшої магнатської резиденції Радзивіллів на Волині, він є важливим об'єктом й для розвитку інших напрямів туризму (ностальгійного, подієвого, історико-культурного). Початком нового етапу вивчення спільної української і польської культурної спадщини, зростання уваги до Олики та її пам'яток стала програма «Велика реставрація», ініційована Президентом України В. Зеленським у серпні 2020 р. Цілий комплекс заходів з ревіталізації історичного центру селища Олика, його збереження та використання передбачає обласна програма відродження історико-архітектурної спадщини Олики на 2019 – 2024 роки, затверджена сесією Волинської обласної ради у 2018 р. (Про Обласну, 2019). Розвиток культурної взаємодії сприятиме усвідомленню множинності культур, багатоманітності світоглядів, можливості різного сприйняття одного й того ж факту носіями різних культур і віросповідань.

Певний туристичний потенціал мають храми, що перебувають в аварійному стані. Наприклад, у с. Кисилін – костел Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії, побудований у 1691 – 1720 рр. католицьким орденом кармелітів на місці заснованої соціанами церкви і академії. Костел належав до типу тринавної базиліки, яка утворює прямокутник з презбітерієм (Важатко, 2015, с. 318). З костелом пов'язані трагічні сторінки українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни.

Лише підземелля залишилися від зруйнованого радянською владою костелу Святого Іоанна Євангеліста у Любешові (збудований у другій половині XVIII ст. на кошти власника міста Яна Антонія Чарнецького) (Беларян, 2020, с. 186). Разом із монастирським комплексом піярів (у колегіумі якого навчався Тадеуш Костюшко та інші видатні особистості), кляштором капуцинів, в'їзними воротами палацового комплексу Вишневецьких-Чарнецьких, руїни костелу можуть стати цікавим об'єктом екскурсійного показу.

Названі та інші зруйновані костели Волині за допомогою «портфеля» екскурсовода можуть привернути увагу туристів / екскурсантів.

Оскільки не всі історичні будівлі костелів в області використовуються як культові споруди, варто запропонувати для них нові функції (музейна, культурно-освітня та ін.), які можуть органічно поєднуватися з їх історичним призначенням та сприяти збереженню об'єктів. Важливим є підключення до популяризації культурної спадщини рекламних агенцій, PR-служб, медіа, кінематографу.

Висновки. Культурна спадщина Волині є особливою з уваги на свій полікультурний характер, що підтверджують й збережені на території області римо-католицькі храми, які є пам'ятками національного і місцевого значення. Упродовж XV – XVIII ст. за фінансової підтримки магнатів, шляхти, католицьких орденів у краї було створено розгалужену мережу костелів, які сьогодні виступають гармонійною складовою історико-культурних ландшафтів населених пунктів. У роки світових воєн та радянської влади значна частина з них зазнали руйнувань. Уцілілі об'єкти у незалежній Україні включені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, набувши статусу об'єктів національного (13 римо-католицьких костелів, 5 придорожніх каплиць, 3 дзвіниці) і місцевого значення.

Важливим завданням сьогодення є збереження римо-католицьких костелів як пам'яток історії, архітектури, релігії, міжетнічної взаємодії. Але цей процес має доповнюватися різноспрямованими формами актуалізації досліджуваних об'єктів та більш широкого їх включення в сучасну культуру, що дозволить інтегрувати пам'ятки у життя сучасного міста, налагодити більш дієву комунікацію спадщини і людини / громади, сформувані у громадян розуміння цінності пам'яток, відповідальності за їх збереження.

* Санктуарій у перекладі з латинської – святилище, священне місце чи вівтар, присвячений божеству. Санктуарій – це багата релігійна, духовно-культурна та матеріальна спадщина католицької церкви. Кожен з них має свій вигляд, сформований предметами культу, особливостями округи, духовними потребами мешканців та іншими умовами, а також відіграє важливу роль у житті парафії, регіону. У польській традиції статус санктуарію мають храми, де розміщені «короновані» ікони. Короновані ікони в Римо-католицькій церкві відзначені особливим актом коронації як шановані, чудотворні ікони Богородиці. Літургійний акт коронування здійснює Папа або делегований єпископ.

Джерела та література:

- Baliński, M., Lipiński, T.** (1845). Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym. Warszawa: Nakład i druk S. Orgelbranda, T. II. Część 2, 547–1439.
- Czarnowski, S.** (1909). Polska przedhistoryczna. Badania, poszukiwania, opisy zabytków przeddziejowych – bibliografia, sprawozdania, przeglądy i t. p. Literatura przeddziejów Polski i ziem sąsiednich słowiańskich. Warszawa – Kraków : Wyd. S. J. Czarnowskiego i Spółki, 148 s.
- Howard, P.** (2003). Heritage: management, interpretation, identity. London: Continuum International Publishing, 278 p.
- Orłowicz, M.** (1929). Ilustrowany przewodnik po Wołyniu z 101 ilustracjami i mapą województwa. Łuck: Nakładem Wołyńskiego Towarzystwa Krajoznawczego i Opieki nad zabytkami przeszłości w Łucku, 380 s.
- Restauracja Kolegiaty** (2019). Restauracja Kolegiaty pod wezwaniem św. Trójcy w Ołyce / Fundacja Dziedzictwa Kulturowego. URL: www.dziedzictwo.org
- Sobieszkański, F.** (1847; 1849) Wiadomości historyczne o sztukach pięknych w dawniej Polsce. Zawierające opis dziejów i zabytków budownictwa, rzeźby, snycerstwa, malarstwa i rytownictwa, z krótką wzmianką o życiu i dziełach znakomitszych artystów krajowych lub w Polsce zamieszkałych. Warszawa: Nakładem i drukiem S. Orgelbranda, 1847–1849. T. I, 326 s.; T. II, 412 s.
- Абрамович, Н.** (1918). Волинська старовина. Опис пам'яток старовинної архітектури на Волині. Житомир: Вересень, 103 с.
- Баюк, Г.** (2023). Костел Св. Трійці та Св. Петра і Павла. *Старий Луцьк. Науково-інформаційний збірник*. Вип. XVIII. Луцьк: Вежа-Друк, 191–194.
- Беларян, К.** (2020). Католицький монастирський комплекс у контексті історії Любешова. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любешівщина в історії України і Волині*: 68-а Всеукр. наук. істор.-краєзн. конф. 18-19 вер. 2020 року : наук. зб. / упоряд. Г. Бондаренко. Луцьк : Іванюк В. П. Вип. 86, 186–187.
- Важатко, О.** (2015). 325 років від часу побудови комплексу монастиря кармелітів (костел і келії монастиря) – пам'ятки містобудування і архітектури місцевого значення в с. Кисилин, тепер Локачинського району (1691–1720). *Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2016 рік* / упр. культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; Волин. ДОУНБ ім. Олени Пчілки; ред.-упоряд. Є. І. Ковальчук, А. А. Понагайба. Луцьк: Терези, 318–319.
- Годованюк, О.** (1998). Костели Волині. *Теорія та історія архітектури і містобудування*: збірник. наук.-практ. конф., м. Київ. Вип. 3. Київ, 80–91.
- Гончарова, В.** (2009). Мурована сакральна архітектура Волині барокової доби. *Минуле і сучасне Волині і Полісся. Володимир-Волинський в історії України і Волині*. Науковий збірник. Вип. 32. Луцьк: МП «Пульс», 297–299.
- Горбик, О.** (2004). Становлення барокового католицького храму у XVII ст. на Київщині і Волині. *Українська академія мистецтва*: дослідження та наук.-метод. практи., м. Київ. Вип. 11. Київ, 190–199.
- Гулько, Г., Томчук, М.** (2017). Комплекс костелу колегіатів у смт. Олика – унікальна пам'ятка сакральної архітектури. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Ківерцівщина та Олика в історії України та Волині*. Науковий збірник. Вип. 62. Матеріали краєзнавчих читань, 22 вересня 2017 р., м. Ківерці – смт. Олика. Упоряд. Г. Бондаренко, С. Войчик, А. Силюк. Луцьк : Вежа-Друк, 290–327.
- Гупало, С.** (2020). Олика і Радзівілли. Нариси. Київ: Український пріоритет, 168 с.
- Жовтянський, В.** (2014). Історична Олика та її пам'ятки. *Праці Центру пам'яткознавства*. Вип. 25, 253–273.
- Жук, О. М.** (2006). Костьол св. Петра і Павла – визначна пам'ятка монументальної культової архітектури Луцька XVII ст. *Актуальні проблеми розвитку суспільства: історична спадщина, реалії та виклики XXI століття*. Луцьк, 209–212.
- Ковальчук, Є. І.** (2013). Формування фонду сакрального мистецтва у Волинському краєзнавчому музеї (1929 – 2012 роки) : Монографія. Луцьк: ДП «Волинські старожитності», 296 с.
- Колосок, Б.** (2004). Римо-католицькі святині Луцька. Київ: Техніка, 224 с.
- Колосок, Б.** (1994). Історіографія будівництва Луцького комплексу єзуїтів. *Архітектурна спадщина України*. Вип. 1. Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування / За ред. В. Тпмофієпка. Київ, 91-102.
- Колосок, Б.** (2002). Кафедральні споруди Луцька. Історико-архітектурне дослідження. Білий Дунаєць – Остріг: Drukarnia «Akscudensowa», 223 с.
- Костели** (2016). Костели і каплиці України. URL: <https://rkc.in.ua/index.php?&m=k&f=alcvl&p=vlkiolpt&l=u> (дата звернення: 21.12.2024).

- Кравців, Б., Кубійович, В., Оглоблин, О., Рудницький, І. (1996). Поляки на Україні. Енциклопедія українознавства: Словникова частина / Ред. В. Кубійович; Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові. Т. 6: Перевидання в Україні. Львів, 2215–2228.
- Луцьк (2015) Луцьк стародавній: Пам'ятки Старого міста. Луцьк: Терези, 128 с.
- Надольська, В. (2013). Діяльність римсько-католицької церкви на території Волинської губернії крізь призму документів Державного архіву Волинської області. *Волинський музейний вісник*: Наук. зб.: Вип. 5: Музейна педагогіка. Теорія і практика / упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СЧУ ім. Лесі Українки; Упоряд. А. Силюк. Луцьк, 160–181.
- Надольська, В. В. (2016). Волинь як поліетнічний регіон. *Німці в історії Волині*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Луцьк, 1–2 жовтня 2015 р. / за наук. ред. М. П. Костюка. Луцьк: ПВД «Твердиня», 24–33.
- Остапюк, О. Д. (2012). З історії римо-католицьких парафій та польської общини Любомльщини на Волині. Історико-краєзнавчі нариси. Луцьк: Вежа, 196 с.
- Памятная (1895) Памятная книжка Волинской губернии на 1895 год. Житомир: Издание губернского статистического комитета, 119 с.
- Перелік місцевого (2024). Перелік пам'яток культурної спадщини місцевого значення Волинської області, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. URL: <http://surl.li/iisttt>
- Перелік національного (2024). Перелік пам'яток культурної спадщини національного значення Волинської області, занесених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. URL: <http://surl.li/zwzvjp>
- Перлштейн, А. (1851). Луцк и его древности. *Временник Императорского Московского общества истории и древностей российских*. Кн. 9. Москва, 30–45.
- Про Обласну (2019). Про Обласну програму відродження історико-архітектурної спадщини смт Олика Волинської області на 2019 – 2024 роки: Рішення Волинської обласної ради сьомого скликання від 26.07.2019 № 24/9. URL: <https://volynrada.gov.ua/session/24/9-1>
- Роглев, Х. Й., Бошицький, Ю. Л., Голубаха, І. А., Мунін, Г. Б. (2009). Легендарні села України. Під. Заг. ред. Бошицького Ю. Л. Київ: Книга, 256 с.
- Сендульський, А. (1873). Город Луцк. *Волинские епархиальные ведомости*. Часть неофиц. № 23, 811–822.

References:

- Abramovych, N. (1918). *Volynska starovyna. Opys pamiatnykiv starovynnoi arkhitektury na Volyni [Volyn Antiquity. Description of monuments of ancient architecture in Volyn]*. Zhytomyr: Veresen, 103 s. [in Ukrainian].
- Baiuk, H. (2023). Kostel Sv. Triitsi ta Sv. Petra i Pavla [Church of the Holy Trinity and St. Peter and Paul.]. *Staryi Lutsk. Naukovo-informatsiyni zbirnyk – Old Lutsk. Scientific and informational collection*. Vyp. XVIII. Lutsk: Vezha-Druk. 191–194. [in Ukrainian].
- Baliński, M. & Lipiński, T. (1845) *Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym [Ancient Poland in historical, geographical and statistical terms]*. Warszawa: Nakład i druk S. Orgelbranda, t. II. c. 2. 547–1439 [in Polish].
- Belarian, K. (2020). Katolytskyi monastyrskyi kompleks u konteksti istorii Liubeshova [Catholic monastery complex in the context of the history of Lyubeshiv.]. *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia. Liubeshivshchyna v istorii Ukrainy i Volyni – Past and present of Volhynia and Polissya. Lyubeshiv region in the history of Ukraine and Volhynia*: 68-a Vseukr. nauk. istor.-kraiezn. konf. 18–19 ver. 2020 roku : nauk. zb. / uporiad. H. Bondarenko. Lutsk : Ivaniuk V. P. Vyp. 86. 186–187 [in Ukrainian].
- Czarnowski, S. (1909) *Polska przedhistoryczna. Badania, poszukiwania, opisy zabytków przeddziewowych – bibliografia, sprawozdania, przeglądy i t. p. Literatura przeddziewów Polski i ziem sąsiednich słowiańskich [Prehistoric Poland. Research, searches, descriptions of prehistoric monuments – bibliography, reports, reviews, etc. Literature of the prehistory of Polish and the neighbouring Slavic lands]*. Warszawa – Kraków : Wyd. S. J. Czarnowskiego i Spółki, 148 s. [in Polish].
- Hodovaniuk, O. (1998). Kostely Volyni [Churches of Volhynia.]. *Teoriia ta istoriia arkhitektury i mistobuduvannia – Theory and history of architecture and urban planning*: zbirnyk. nauk.-prakt. konf., m. Kyiv. Vyp. 3. Kyiv. 80–91 [in Ukrainian].
- Honcharova, V. (2009). Murovana sakralna arkhitektura Volyni barokovoi doby [Masonry sacral architecture of Volhynia of the Baroque era.]. *Mynule i suchasne Volyni i Polissia. Volodymyr-Volynskyi v istorii Ukrainy i Volyni – Past and present of Volhynia and Polissya. Volodymyr-Volynskyi in the history of Ukraine and Volhynia*. Naukovyi zbirnyk. Vyp. 32. Lutsk: MP «Puls». 297–299 [in Ukrainian].

- Horbyk, O.** (2004). Stanovlennia barokovoho katolytskoho khramobuduvannia u XVII st. na Kyivshchyni i Volyni [The formation of Baroque Catholic church architecture in the 17th century in the Kyiv region and Volhynia]. *Ukrainska akademiia mystetstva – Ukrainian Academy of Arts: doslidzhennia ta nauk.-metod. prakt.*, m. Kyiv. Vyp. 11. Kyiv. 190–199 [in Ukrainian].
- Howard, P.** (2003). *Heritage: management, interpretation, identity*. London: Continuum International Publishing, 278 p. [in English].
- Hulko, H. & Tomchuk, M.** (2017) Kompleks kostelu kolehiativ u smt. Olyka – unikalna pam'iatka sakralnoi arkhitektury [The complex of the collegiate church in the village Olyka is a unique monument of sacral architecture] *Mynule i suchasne Volyni ta Polissia. Kivertsivshchyna ta Olyka v istorii Ukrainy ta Volyni – Past and present of Volhynia and Polissya. Kivertsivshchyna and Olyka in the history of Ukraine and Volhynia*. Naukovyi zbirnyk. Vyp. 62. Materialy kraieznavchych chytan, 22 veresnia 2017 roku, m. Kivertsi – smt. Olyka. Uporiad. H. Bondarenko, S. Voichyk, A. Syliuk. Lutsk: Vezha-Druk. 290–327 [in Ukrainian].
- Hupalo, S.** (2020) *Olyka i Radzyvilly. Narysy [Olyka and the Radziwills. Essays]*. Kyiv : Ukrainnyi priorytet. 168 s. [in Ukrainian].
- Kolosok, B.** (2004). *Rymo-katolytski sviatyni Lutska [Cathedral buildings of Lutsk. Historical and architectural research]*. Kyiv: Tekhnika, 224 s. [in Ukrainian].
- Kolosok, B.** (1994). Istoriohrafiiia budivnytstva Lutskoho kompleksu yezuitiv [Historiography of the construction of the Lutsk Jesuit complex]. *Arkhitekturna spadshchyna Ukrainy – Architectural heritage of Ukraine*. Vyp. 1. Malovyvcheyi problemy istorii arkhitektury ta mistobuduvannia / Za red. V. Tpmofiiepka. Kyiv. 91–102 [in Ukrainian].
- Kolosok, B.** (2002). Kafedralni sporudy Lutska. Istoryko-arkhitekturne doslidzhennia [Cathedral buildings in Lutsk. Historical and architectural research]. *Bilyi Dunaiets – Ostrih: Drukarnia «Akcydensowa»*, 223 s. [in Ukrainian].
- Kostely** (2016). *Kostely i kaplytsi Ukrainy [Churches and chapels of Ukraine]*. URL: <https://rkc.in.ua/index.php?&m=k&f=alcvl&p=vkioipt&l=u> [in Ukrainian].
- Kovalchuk, Ye. I.** (2013). *Formuvannia fondu sakralnogo mystetstva u Volynskomu kraieznavchomu muzei (1929 – 2012 roky) [Formation of the Sacred Art Fund in the Volyn Museum of Local Lore (1929 – 2012)]*: Monohrafiiia. Lutsk: DP «Volynski starozhytnosti», 296 s. [in Ukrainian].
- Kravtsiv, B. & Kubiiovych, V. & Ohloblyn, O. & Rudnytskyi, I.** (1996). Poliaky na Ukraini [Poles in Ukraine]. *Entsyklopediia ukrainoznavstva: Slovnykova chastyna – Encyclopedia of Ukrainian Studies: Dictionary Part I* / Red. V. Kubiiovych; Naukove tovarystvo im. T. Shevchenka u Lvovi. T. 6: Perevydannia v Ukraini. Lviv. 2215–2228 [in Ukrainian].
- Lutsk** (2015) *Lutsk starodavnii: Pamiatky Staroho mista [Ancient Lutsk: Sights of the Old Town]*. Lutsk: Terezy, 128 s. [in Ukrainian].
- Nadolska, V.** (2013). Diialnist rymско-katolytskoi tserkvy na terytorii Volynskoi hubernii kriz pryzmu dokumentiv Derzhavnogo arkhivu Volynskoi oblasti [The activities of the Roman Catholic Church in the territory of the Volyn province through the prism of documents of the State Archives of the Volyn region]. *Volynskiy muzeinyi visnyk – Volyn Museum Bulletin: Nauk. zb.: Vyp. 5: Muzeina pedahohika. Teoriia i praktyka / upr-nia kultury Volyn. ODA; Volyn. kraiezn. muzei; kaf. dokumentoznavstva i muzein. spravy SNU im. Lesi Ukrainky; Uporiad. A. Syliuk. Lutsk. 160–181 [in Ukrainian].*
- Nadolska, V. V.** (2016). Volyn yak polietnichnyi rehion [Volyn as a multiethnic region]. *Nimtsi v istorii Volyni – Germans in the history of Volyn*. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Lutsk, 1–2 zhovtnia 2015 r. / za nauk. red. M. P. Kostiuka. Lutsk: PVD «Tverdynia». 24–33 [in Ukrainian].
- Orłowicz, M.** (1929) *Ilustrowany przewodnik po Wołyniu z 101 ilustracjami i mapą województwa [Illustrated guide to Volhynia with 101 illustrations and a map of the voivodeship]*. Łuck: Nakładem Wołyńskiego Towarzystwa Krajoznawczego i Opieki nad zabytkami przeszłości w Łucku, 380 s. [in Polish].
- Ostapiuk, O. D.** (2012). *Z istorii rymo-katolytskykh parafii ta polskoi obshchyny Liubomlshchyny na Volyni. Istoryko-kraieznavchi narysy [From the history of Roman Catholic parishes and the Polish community of the Luboml region in Volyn. Historical and local history essays]*. Lutsk: Vezha, 196 s. [in Ukrainian].
- Pamyatnaya** (1895) *Pamyatnaya knizhka Volynskoj gubernii na 1895 god [Commemorative book of the Volyn province for 1895]*. Zhitomir: Izdanie gubernskogo statisticheskogo komiteta, 119 s. [in Russian].
- Perelik mistsevoho** (2024). *Perelik pam'iatok kulturnoi spadshchyny mistsevoho znachennia Volynskoi oblasti, zanesenykh do Derzhavnogo reiestru nerukhomykh pam'iatok Ukrainy [List of cultural heritage monuments of local importance of the Volyn region, included in the State Register of Immovable Monuments of Ukraine]*. URL: <http://surl.li/iisttt> [in Ukrainian].

- Perelik natsionalnoho** (2024). *Perelik pam'iatok kulturnoi spadshchyny natsionalnoho znachennia Volynskoi oblasti, zanesenykh do Derzhavnoho reiestru nerukhomykh pamiatok Ukrainy [List of cultural heritage monuments of national importance of the Volyn region, included in the State Register of Immovable Monuments of Ukraine]*. URL: <http://surl.li/zwzvjp> [in Ukrainian].
- Perlishteyn, A.** (1851). *Lutsk i ego drevnosti [Lutsk and its antiquities]*. *Vremennik Imperatorskogo Moskovskogo obschestva istorii i drevnostey rossiyskikh – Proceedings of the Imperial Moscow Society of Russian History and Antiquities*. Kn. 9. Moskva. 30–45 [in Russian].
- Pro Oblasnu** (2019). *Pro Oblasnu prohramu vidrozhennia istoryko-arkhitekturnoi spadshchyny smt Olyka Volynskoi oblasti na 2019 – 2024 roky [About the Regional Program for the Revival of the Historical and Architectural Heritage of the Village of Olyk, Volyn Region for 2019–2024]*: Rishennia Volynskoi oblasnoi rady somoho sklykannia vid 26.07.2019 № 24/9. URL: <https://volynrada.gov.ua/session/24/9-1> [in Ukrainian].
- Restauracja Kolegiaty** (2019). *Restauracja Kolegiaty pod wezwaniem św. Trójcy w Ołyce [Restoration of the Collegiate Church of the Holy Trinity in Olyka]* / Fundacja Dziedzictwa Kulturowego. URL: www.dziedzictwo.org [in Polish].
- Rohliev, Kh. Y. & Boshytskyi, Yu. L. & Holubakha, I. A. & Munin, H. B.** (2009). *Lehendarni sela Ukrainy [Legendary villages of Ukraine]*. Pid. Zah. red. Boshytskoho Yu. L. Kyiv: Knyha, 256 s. [in Ukrainian].
- Sendulskiy, A.** (1873). *Gorod Lutsk [City of Lutsk]*. *Volynskie eparhialnyie vedomosti – Volyn diocesan news*. Chast neofits. № 23. 811–822 [in Russian].
- Sobieszczański, F.** (1847; 1849) *Wiadomości historyczne o sztukach pięknych w dawniej Polsce. Zawierające opis dziejów i zabytków budownictwa, rzeźby, snycerstwa, malarstwa i rytownictwa, z krótką wzmianką o życiu i dziełach znakomitszych artystów krajowych lub w Polsce zamieszkałych [Historical news about fine arts in old Poland. Containing a description of the history and monuments of construction, sculpture, woodcarving, painting and engraving, with a brief mention of the life and works of the most outstanding artists in Poland or living in Poland]*. Warszawa: Nakładem i drukiem S.Orgelbranda, t. 1. 326 s.; t. 2. 412 s. [in Polish].
- Vazhatko, O.** (2015). 325 rokiv vid chasu pobudovy kompleksu monastyria karmelitiv (kostel i kelii monastyria) – pamiatky mistobuduvannia i arkhitektury mistsevoho znachennia v s. Kysylyn, teper Lokachynskoho raionu (1691–1720) [325 years since the construction of the Carmelite monastery complex (church and monastery cells) – a monument of urban planning and architecture of local importance in the village of Kysylyn, now Lokachyn district (1691–1720)]. *Kalendar znamennykh i pamiatnykh dat Volyni na 2016 rik – Calendar of significant and memorable dates in Volyn for 2016* / upr. kultury Volyn. ODA; Volyn. kraiezn. muzei; Volyn. DOUNB im. Oleny Pchilky; red-uporiad. Ye. I. Kovalchuk, A. A. Ponahaiba. Lutsk: Terezy. 318–319 [in Ukrainian].
- Zhovtianskyi, V.** (2014) *Istorychna Olyka ta yii pam'iatky [Historical Olyka and its sights]*. *Pratsi Tsentru pam'iatkoznavstva – Proceedings of the Center for Monument Studies*. Vyp. 25. 253–273 [in Ukrainian].
- Zhuk, O. M.** (2006). *Kostol sv. Petra i Pavla – vyznachna pamiatka monumentalnoi kultovoi arkhitektury Lutsk XVIII st. [The Church of St. Peter and Paul is a landmark of monumental religious architecture of Lutsk of the 17th century]* *Aktualni problemy rozvytku suspilstva: istorychna spadshchyna, realii ta vyklyky XXI stolittia – Current problems of social development: historical heritage, realities and challenges of the 21st century*. Lutsk, 209–212 [in Ukrainian].